

УДК 343.01.2/.7

DOI <https://doi.org/10.32782/yuv.v3.2025.14>

Б. Телефанко,

кандидат юридичних наук, професор,
професор кафедри права
Львівського національного університету ветеринарної
медицини та біотехнологій імені С.З. Гжицького

КОЛАБОРАЦІОНІЗМ ЯК КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВЕ ЯВИЩЕ

В українській мові колабораціонізм (від франц. *collaboration* – співпраця, співробітництво) визначається як усвідомлене, добровільне та умисне співробітництво з ворогом у його інтересах і на шкоду своїй державі та її союзникам. У теорії кримінального права зазначається, що під колабораціонізмом розуміється діяння індивіда на користь загарбника, що приносить шкоду самій державі чи її союзникам, участь у переслідуванні патріотів країни, громадянином якої є колаборант, з метою підтримки ворога у воєнних діях [1, с. 4]. Колабораційна діяльність є однією з ключових загроз державній безпеці, особливо в умовах збройної агресії та окупації окремих територій. Визначення поняття та основних ознак цієї діяльності є необхідним для її розуміння, правового регулювання та ефективного запобігання. Кримінальна відповідальність є ключовим механізмом, що забезпечує захист національної безпеки та притягнення до відповідальності осіб, які співпрацюють з окупаційною владою. Це питання досліджує юридичні аспекти відповідальності, аналізує норми Кримінального кодексу України та принципи їх застосування.

Установлення відповідальності за колабораціонізм вимагає всебічного та зваженого підходу. Поняття «колабораційна діяльність» у чинному КК України є досить об'ємним, адже стаття 111-1 включає в себе два кримінальних проступки (ч. ч. 1, 2), п'ять складів злочинів (ч. ч. 3, 4, 5, 6, 7),

кваліфіковані склади злочинів (ч. 8), а також примітку з тлумаченням деяких термінів колабораційної діяльності. Війна, розв'язана агресором на території України, потягла за собою збільшення злочинів проти основ національної безпеки у зв'язку із зростанням кількості випадків пособництва та інших форм співпраці з державою-агресором. Так, статистика Офісу Генерального прокурора показує, що під час військових дій найбільшою питомою вагою у цій сфері відрізняється колабораційна діяльність, передбачена ст. 111-1 Кримінального кодексу України (далі – КК України), адже станом на жовтень 2022 року зареєстровано 2757 таких діянь, що перевищує кількість таких злочинів, як «державна зрада» та «шпигунство» майже у 5 разів [2].

У чинному Кримінальному кодексі України вже передбачена кримінальна відповідальність за колабораціонізм, який охоплюється статтею 111 КК України (далі – КК України) як державна зрада. Тому введення окремої нової форми цього злочину призвело в якійсь мірі до плутанини і може порушити права та свободи людини. Колабораційна діяльність може приймати будь-яку з форм державної зради, таких як перехід на бік ворога під час воєнного стану або збройного конфлікту, шпигунство чи надання допомоги іноземним державам або організаціям у проведенні підривної діяльності проти України [2]. Нові статті КК України не повинні супе-

речити міжнародному гуманітарному праву, зокрема Женевській конвенції про захист цивільного населення під час війни, де зазначено: життя цивільного населення повинно зазнати мінімальних змін з приходом окупанта. Ці конвенції встановлюють категорії захищених осіб та робіт, зокрема адміністративні посади, які наприклад забезпечують роботу лікарень [3].

Важливими є наступні аспекти, що впливають з диспозиції статті 111-1 КК України:

Діяння, окрім шпигунства, визначені в загальному вигляді. Тому дії, такі як «перехід на бік ворога» або «надання допомоги у проведенні підривної діяльності», можуть охоплювати різні форми колаборації, здійснювані в різних сферах: військовій, адміністративній, економічній, а також побутовій (наприклад, надання житла чи транспорту особам, які брали участь у диверсійних актах).

Така діяльність є кримінально караною лише в тому випадку, якщо вона умисно спрямована на шкоду суверенітету, територіальній цілісності, обороноздатності або безпеці України. Це положення, яке відкриває диспозицію статті 111-1, має обмежувальне значення і дозволяє уникнути криміналізації самого факту співпраці з окупантом, що захищає права осіб, що перебувають на тимчасово окупованих територіях. Тобто, кримінальна відповідальність настає тільки за конкретні дії, які є умисними і спричиняють значну шкоду або створюють реальну загрозу такої шкоди для державної безпеки України.

Не слід розглядати перебування на певній посаді чи виконання професійних функцій за волею окупанта як колаборацію, якщо такі дії не призводять до шкоди для України. Зокрема, не можна вважати, що лише сам факт виконання посадових обов'язків на окупованій території легітимізує владу окупанта або зміцнює її. Важливо пам'ятати, що для

багатьох жителів окупованих територій, зокрема в Криму, Донецькій і Луганській областях, колаборація може бути вимушеною і спричинена необхідністю забезпечення своїх життєвих потреб в умовах окупаційного режиму. Ці люди не можуть бути зобов'язані покидати рідну землю, тому для них колаборація може бути способом самозбереження [4].

Суб'єктом кримінального правопорушення, передбаченого ст. 111-1 КК України, може бути лише громадянин України, який на добровільних засадах сприяє державі-агресору. Іноземці та особи без громадянства можуть нести кримінальну відповідальність тільки за ту співпрацю з окупантом, яка відповідає ознакам іншого злочину, зокрема диверсії, шпигунства чи пособництва в конкретних злочинах (наприклад, у терористичних актах). Таким чином, допомога іноземній державі, організації або їх представникам у здійсненні підривної діяльності проти України не є кримінально караною, якщо це не відповідає іншому складу кримінального правопорушення. Це стосується як осіб, які проживали на тимчасово окупованих територіях, але не були громадянами України, так і тих, хто припинив громадянство, а також іноземців і апатридів, які прибули на ці території після початку окупації. Отже, колабораціонізм серед громадян України вже передбачений у чинному КК України в межах визначених законом складів державної зради. Важливо, щоб розширення цих положень не призвело до неясності у визначенні меж кримінальної відповідальності та створити загрози для прав осіб, що проживають на окупованих територіях.

Думається, що вказівка на «добровільність співпраці» у частинах 2, 5, 7 ст. 111-1 КК України є зайвою, оскільки вчинення примусових дій змінює кримінально-правову оцінку вчиненого. Як відомо, будь-які дії, скоєні під впливом фізичного чи психічного примусу (ст. 40 КК України),

у свою чергу, стверджує, що лише для п'яти форм цього кримінального правопорушення добровільність визначена законодавцем як обов'язкова ознака. Водночас він вважає добровільність характерною рисою співпраці з державою-агресором [7].

Тобто в цих дослідженнях акцентується увага на тому, що не всі форми колабораційної діяльності в законодавстві містять ознаку добровільності, хоча вони повинні її мати, оскільки співпраця з ворогом може бути лише добровільною. Тому доцільно звернути увагу на правозастосовну практику цього питання. У справі № 335/1798/23 особа була обвинувачена у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ч. 7 ст. 111-1 КК України. Суд встановив, що «ОСОБА_5, добровільно обійнявши посаду старшого дізнавача у незаконному правоохоронному органі «народній міліції» на тимчасово окупованій території, вчиняв дії, що служили інтересам окупаційної влади» [8].

У іншій справі, Держинський районний суд м. Харкова визнав, що «суд вважає доведеною винність ОСОБА_4 у колабораційній діяльності, тобто у добровільному зайнятті посади в незаконному органі влади, створеному на тимчасово окупованій території, що відповідно кваліфікується за ч. 2 ст. 111-1 КК України» [9]. Отже, за частинами 2 та 7 суди встановлюють добровільність як необхідну ознаку злочинної діяльності.

Реєстр судових рішень не надає даних про вироки за ст. 111-1 КК України, що стосуються колабораційної діяльності, які б включали елементи, передбачені ч.ч. 2–4 ст. 111-1 КК. Однак це не свідчить про відсутність колаборації в сферах інформації, освіти, економіки та адміністрації. Така діяльність мала масовий характер, і органи правосуддя України виявилися неготовими до її масштабів. Наприклад, до окупації в Криму та Севастополі функціону-

вало 660 шкіл, у яких 13 тисяч дітей навчалися українською мовою. До 2019 року кількість таких шкіл скоротилася на 87%, а число учнів, які навчалися українською, зменшилось у 150 разів [10].

Загалом, значна кількість справ за ст. 111-1 КК України стосується добровільного обрання громадянами України посад у незаконних органах влади, створених на окупованій території. Так, один із засуджених погодився обійняти посаду «міністра охорони здоров'я АР Крим» відповідно до «Постанови Верховної Ради АР Крим» від 28.02.2014 [11]. Інший засуджений у 2015 році погодився стати «заступником міністра спорту Республіки Крим» в окупаційному уряді, де він відповідав за впровадження фізкультурно-спортивного комплексу ГТО [12]. Також були випадки, коли українці обіймали посади у незаконно створених міністерствах, виконуючи завдання держави-агресора Росії у сфері торгівлі та економічної політики [13]. Окрему категорію становлять вироки щодо депутатів, які брали участь в організації незаконних виборів і референдумів. Наприклад, депутат Верховної Ради АР Крим проголосував за постанови, що оголошували референдум та незалежність Криму, і продовжив роботу у «Державній Раді Республіки Крим» [14].

Окрім цього, найбільш поширеними є справи, що стосуються зайняття посад у незаконних судових чи правоохоронних органах, створених на окупованій території. Наприклад, розслідується справа суддів, які залишалися працювати в судових органах на тимчасово окупованих територіях. Один з суддів, працюючи в «Апеляційному суді Республіки Крим», продовжив здійснювати «правосуддя» за законами РФ і був призначений на посаду в «Верховний суд Республіки Крим» [15].

Також є вироки стосовно прокурорів, які добровільно вступили до служби в так званій «Военній

прокуратурі Чорноморського флоту Російської Федерації», де займали посади високого рівня і представляли інтереси окупанта в судах [16].

Варто зазначити, що вказані вище випадки колаборації з агресором, які відбулися в період з 20 лютого 2014 року по 14 березня 2022 року, стосуються виключно дій, вчинених на території Автономної Республіки Крим, яка була тимчасово окупована Російською Федерацією. Що стосується окремих районів Донецької та Луганської областей, які з 7 квітня 2014 року вже не перебували під контролем України, то відсутні обвинувальні вироки за ст. 111-1 КК України. Це можна пояснити наступними обставинами. До 7 травня 2022 року частини Донецької та Луганської областей не мали офіційного статусу тимчасово окупованих Росією [17]. Крім того, суди враховували статус «ДНР» та «ЛНР» як терористичних організацій. Такий підхід призвів до того, що співпраця громадян України з представниками «ДНР» та/або «ЛНР» кваліфікувалася не за ст. 111-1 КК України, а, здебільшого, за ст. 258-3 КК України [18]. Аналіз судової практики за ст. 111-1 КК України у період з 2014 по 2022 роки показує, що колабораціонізм існував і до введення ст. 111-1 КК України, підпадаючи під інші статті КК України, зокрема, під ознаки державної зради.

Як висновок, можна сказати, що аналіз практики застосування норм про відповідальність за колабораційну діяльність виявив низку проблем, пов'язаних із недостатньою чіткістю правового регулювання, відсутністю єдиної судової практики та складністю доведення вини осіб. Зокрема, у багатьох випадках складно відокремити добровільну співпрацю з окупаційною владою від дій, які були здійснені під примусом і тому необхідно уникнути надмірної криміналізації дій осіб, які діяли під примусом або без належного усвідомлення своїх дій. Визна-

чення поняття та ознак колабораційної діяльності має ключове значення для її кримінально-правової кваліфікації, забезпечення справедливості правосуддя та попередження таких злочинів у майбутньому. Формулювання національного законодавства повинно бути достатньо передбачуваним, щоб дати особам адекватну оцінку щодо обставин та умов, за яких державні органи мають право вдатися до заходів, що вплинуть на права особи.

Стаття присвячена такому кримінально-правовому явищу як «колабораціонізм», що є новим у кримінальному праві, а тому характеризується недостатньою юридичною визначеністю. Встановлено, що поняття «колабораційна діяльність» до 2022 року розглядалося лише у правових доктринах та законопроектах, проте у вітчизняному законодавстві врегульовано не було. Тільки 15 березня 2022 року Кримінальний кодекс України було доповнено статтею 111-1 «Колабораційна діяльність». У статті розкрито, що колабораціонізм – це співпраця громадян держави із ворогом для забезпечення інтересів ворога та заподіяння шкоди власній державі. Колабораційна діяльність може вчинятися лише на користь держави-агресора. Розкрито також проблему, яка полягає у забезпеченні балансу між захистом державних інтересів і дотриманням прав людини, яка є основоположним принципом кримінального права.

Розкрито основні ознаки цієї діяльності та визначено, що кримінальна відповідальність є ключовим механізмом, який забезпечує захист національної безпеки та притягнення до відповідальності осіб, які співпрацюють з окупаційною владою. Указане правопорушення є добровільною і цілеспрямованою поведінкою суб'єкта, адже особа сприяє державі-агресору

в здійсненні збройної агресії проти України, учиняє вказане кримінальне правопорушення за власним волевиявленням.

З'ясовано, що не всі форми колабораційної діяльності в законодавстві містять ознаку добровільності, хоча вони повинні її мати, оскільки співпраця з ворогом може бути лише добровільною і це показано на низці вироків судів. У зв'язку з цим актуалізується питання розробки та вдосконалення кримінального законодавства, яке регламентує відповідальність за такі дії, а також забезпечення його ефективного застосування на практиці. Також з'ясовано необхідність адаптації національного законодавства до міжнародних стандартів, що регламентують відповідальність за подібні дії, а також урахування досвіду інших держав, які зіткнулися з аналогічними викликами, бо Кримінальний кодекс України не може суперечити нормам міжнародного законодавства.

Ключові слова: колабораціонізм, кримінальна відповідальність, державна зрада, тимчасова окупація, покарання.

Telefanko B. Collaborationism as a criminal legal phenomenon

The article is devoted to such a criminal-legal phenomenon as «collaborationism», which is new in criminal law, and therefore characterized by insufficient legal certainty. It is established that the concept of «collaborative activity» until 2022 was considered only in legal doctrines and draft laws, but was not regulated in domestic legislation. Only on March 15, 2022, the Criminal Code of Ukraine was supplemented with Article 111-1 «Collaborative activities». The article reveals that collaborationism is the cooperation of citizens of a state with the enemy to ensure the interests of the enemy and cause

harm to one's own state. Collaborative activities can only be carried out for the benefit of the aggressor state. The problem of ensuring a balance between the protection of state interests and respect for human rights, which is a fundamental principle of criminal law, is also revealed.

The main features of this activity are revealed and it is determined that criminal liability is a key mechanism that ensures the protection of national security and the prosecution of persons who collaborate with the occupation authorities. The specified offense is a voluntary and purposeful behavior of the subject, as the person assists the aggressor state in carrying out armed aggression against Ukraine, committing the specified criminal offense of his own free will.

It was found that not all forms of collaborative activity in the legislation contain a sign of voluntariness, although they should have it, since cooperation with the enemy can only be voluntary, and this is shown in a number of court verdicts. In this regard, the issue of developing and improving criminal legislation regulating responsibility for such actions, as well as ensuring its effective application in practice, is becoming more relevant. The need to adapt national legislation to international standards regulating responsibility for such actions, as well as taking into account the experience of other states that have faced similar challenges, was also clarified, because the Criminal Code of Ukraine cannot contradict the norms of international law.

Key words: collaborationism, criminal liability, treason, temporary occupation, punishment.

Література:

1. Яковюк І., Рубащенко М., Шульженко Н. Колабораційна діяльність (ст. 111-1 КК): загальний огляд та деякі законодавчі недоліки. Деокупа-

ція. Юридичний фронт. [Електронне видання] : матеріали Міжнародного експертного круглого столу (Київ, 18 березня 2022 р.) / Державний торговельно-економічний університет, Українська асоціація порівняльного правознавства, Українська асоціація міжнародного права, Асоціація реінтеграції Криму. Київ : Держ. торг.-екон. ун-т, 2022. С. 130–134.

2. Кримінальний Кодекс України : Закон України від 05.01.2001 № 2341III / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>.

3. Женевська конвенція про захист цивільного населення під час війни від 12.08.1949 р. редакція від 23.02. 23 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/shc> (дата звернення: 22.11.2024).

4. СБУ викрила понад 30 освітян-коллаборантів, які займалися русифікацією захоплених українських шкіл. URL: <https://t.me/SBUkr/7200> (дата звернення: 10.03.2025).

5. Василенко Ю. Колабораційна діяльність: кримінально-правова характеристика складу кримінального правопорушення. Часопис Київського інституту інтелектуальної власності та права. 2022. Вип. 1. DOI 10.32782/chasopyskiiivp/2022-1-1.

6. Антонюк Н., Анісімов Г. Розмежування колабораційної діяльності із суміжними складами кримінальних правопорушень. URL: <https://surl.li/hxjzft> (дата звернення: 05.04.2025).

7. Хавронюк М. Кримінальна відповідальність за колабораціонізм. URL: <https://surl.li/mghesu> (дата звернення: 09.04.2025).

8. Вирок Орджонікідзевського районного суду м. Запоріжжя від 26 жовтня 2023 р. у справі № 335/1798/23. URL: <https://reestr.court.gov.ua/Review/114448768> (дата звернення: 11.02.2025).

9. Вирок Держинського районного суду м. Харкова від 24 жовтня 2023 р. у справі № 638/13458/23. URL: <https://reestr.court.gov.ua/Review/114380083> (дата звернення: 10.12.2024).

10. У Криму кількість учнів з навчанням українською зменшилась у 150 разів URL: <https://surl.li/mocisp> (дата звернення: 05.12.2024).

11. Вирок Дніпровського райсуду від 13 липня 2020 р у справі № 755/9714/18 URL: <https://reestr.court.gov.ua/>

Review/90382108 (дата звернення: 27.03.2024).

12. Вирок Дніпровського райсуду м. Києва від 13.09.2018 р., спр № 755/9152/18 URL: <https://reestr.court.gov.ua/Review/76596065#> (дата звернення: 14.12.2024).

13. Вирок Галицького районного суду міста Львова від 01.11.2022 р. Справа № 461/2772/22, провадження № 1-кп/461/441/22 URL: <https://reestr.court.gov.ua/Review/107092078> (дата звернення: 11.12.2024).

14. Вирок Святошинського районного суду м. Києва від 05 жовтня 2022 року, справа № 759/17801/17, провадження № 1-кп/759/61/22 URL: <https://reestr.court.gov.ua/Review/106600949> (дата звернення: 03.11.2024).

15. Вирок Святошинського районного суду м. Києва від 11 липня 2019 року, справа № 759/5737/17 пр.

№ 1-кп/759/42/19 URL: <https://reestr.court.gov.ua/Review/82966001> (дата звернення: 07.10.2024).

16. Вирок Святошинського районного суду м. Києва від 24 жовтня 2022 р., URL: <https://reestr.court.gov.ua/Review/107028003> (дата звернення: 03.11.2024).

17. Про внесення змін до деяких законів України щодо регулювання правового режиму на тимчасово окупованій території України: Закон України № 2217-IX URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2217-20#n34> (дата звернення: 10.12.2024).

18. Зайцев О.В. Проблеми кваліфікації державної зради на сучасному етапі. 2020. Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка, № 1(89), 79–89. URL: <https://doi.org/10.33766/2524-0323.89.79-89> (дата звернення: 07.12.2024).

